

но співпрацює з телевізійним каналом «Глас», журналами для дітей, які висвітлюють успіхи вихованців. Визначною подією в житті недільних шкіл став День відкритих дверей, що вперше відбувся у вересні 2011 р. на території цього храму. Відбулося нагородження педагогів – авторів книг, посібників, програм, зокрема й з мистецького виховання дітей у недільних школах, які перемогли в конкурсі навчальних праць; діяли розважальні програми для дітей різного віку, а також майстер-класи з флористики, живопису, квілінгу та ін.

Поряд із багатьма позитивними моментами в художньо-естетичному вихованні дітей у недільних школах є низка проблем і труднощів. Серед них можна назвати стихійність мистецької освіти в недільних школах; відсутність системи в навчанні дітей часто спричинена браком програм, посібників для освітньої та гурткової роботи. Не забезпечується також наступність у навчанні дошкільників і дітей молодшого та старшого шкільного віку; спостерігається неузгодженість різних напрямів роботи педагогів. Часто така діяльність залежить і від суб'єктивних причин, зокрема, від позиції адміністрації храму, можливостей та умов її здійснення в кожній конкретній церкві.

Підсумовуючи, зазначимо, що недільні школи при храмах тільки накопичують досвід у справі художньо-естетичного виховання дітей та молоді. Оскільки головною метою недільних шкіл є роз'яснення вихованцям основ церковної культури, заняття мистецького спрямування розглядаються здебільшого як пізнавально-розважальна діяльність дітей, а не як уроки глибокого вивчення мистецтва, і мають дозвілєвий характер.

Подальше вивчення цього аспекту художньо-естетичного виховання, має бути спрямоване на аналіз та ознайомлення з досвідом недільних шкіл інших регіонів України, а також храмів інших конфесій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті : Аналітична доповідь : наук. видання / Масол Л. М., Базелюк О. В., Комаровська О. А. та ін. – К : Аура Букс, 2012. – С. 14–15.

2. Пекар І. Роль неформальної освіти в сучасному суспільстві // Режим доступу: <http://business-territory.com/articles/rol-neformalnoi-osviti-u-suchasnomu-suspilstvi>

УДК 37.086:37.014.521

ЗАНЯТТЯ В НЕДІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Галина Красікова

директор недільної школи «Благовіст» при Свято-Троїцькому храмі (м. Київ)

На прикладі недільної школи «Благовіст» автор розкриває, як здійснюється естетичне виховання дітей у процесі роботи навчальних курсів і гуртків, та надає фрагменти розробок практичних занять.

Ключові слова: недільна школа, заняття.

Серед багатьох недільних шкіл Української Православної Церкви м. Києва школа «Благовіст» при Свято-Троїцькому храмі має свої риси і своє бачення завдань виховання дітей, зокрема й мистецького. Створена одним з членів під керівництвом настоятеля Свято-Троїцького храму протоієрея Д. Григоряка, благочинного Північно-Східного округу, доктора богословських наук, недільна школа згуртувала фахівців вищих навчальних закладів, які на основі науково-системного підходу та власного досвіду розробили програми й методики викладання предметів, естетичного виховання дітей, що здійснюється за кількома напрямками.

Навчальні курси. Покликання недільної школи – поєднувати світське та церковне життя дитини, які не

протистоять одне одному. Естетична складова як домінанта навчання пронизує майже всі навчальні курси (іконографія, біблійна історія, християнська етика, катехізис, музика і спів, декоративно-прикладне мистецтво) і спрямована на формування культури, естетичного сприймання і смаків вихованців. Уся інформація подається наочно та поєднується з музичним оформленням. Так, у богослов'ї роз'яснюється зміст і символіка храмових ікон та розписів, значення іконостаса, розміщення ікон. Вивчення понять поєднується з практичними заняттями, які відбуваються зокрема в нижньому храмі св. Димитрія Солунського (розміщеного під Свято-Троїцьким собором). Учні пізнають, що являє собою храм, яке значення мають богослужіння, таїнства, церковні обряди, як жити за

християнськими заповідями, знайомляться з православними святинями України – храмами, монастирями, чудотворними іконами та місцевостями, пов'язаними з чудесами, й починають розуміти, що кожний храм є втіленням християнської культури. Вихованці недільних шкіл вивчають найдавніші храми Київської Русі, унікальні пам'ятки архітектури, найбільш шановані святині Православ'я, усипальниці багатьох видатних діячів, а також переглядають відео розписів храмів, їхнього оздоблення. Поступово діти долучаються до церковної естетики: дізнаються про символіку «золота і срібла», рослинних орнаментів, необхідність і значення церковних атрибутів у богослужінні – свічок, престолу, аналою, амвону тощо. Такі заняття доносять до дітей події давніх літ, заохочують до вивчення історії, архітектури, мистецтва минувшини.

Чотири рази протягом навчального року здійснюються заплановані екскурсії до певної культурної споруди, храму чи місцевості, до яких долучаються батьки дітей. Часто поєднуються різні форми роботи і відпочинку – екскурсії в поєднанні з катехітичними бесідами, з відвіданням печер, літнім оздоровленням дітей, виступами театру недільної школи.

Важливу роль у мистецькому розвитку вихованців відіграє богослужбовий спів, який допомагає дитині заглибитися в зміст богослужіння, осмислити його, зрозуміти основні постулати: «Істина – Добро – Краса». Діти вивчають церковні антифони, богослужбові пісні, які під час літургії виконують усі прихожани разом, колядки, щедрівки, а також слухають твори видатних композиторів, які писали музику на богослужбові тексти, – Д. Бортняцького, М. Березовського, П. Чайковського та ін.

Гуртки. З метою пробудження творчих здібностей кожного учня в недільній школі організовано *гуртки естетичного спрямування*, де вчать писанкарству, виготовленню витинанок, віншувальних листівок тощо. У процесі занять діти знайомляться з християнськими традиціями та опановують практичні навички малювання і, безперечно, розвивають власну творчість – самостійно складають узор на писанку, придумують різні схеми витинання, створюють малюнки до біблійного оповідання або притчі. Набуті навички співу, малювання учні реалізують під час підготовки до свята. Дітячі малюнки та поробки, творчі роботи, власноруч створені костюми використовуються в дійствах та виставах *дитячого театру «Сяйво»*, діяльність якого базується на церковних традиціях, поєднаних з народними звичаями та обрядами, що потребують відродження. Дітячий театр є формою максимального

залучення вихованця до колективної мистецької творчості, розкриття його творчого потенціалу, пізнання культурних традицій нашого народу.

Дітяче свято організовуємо так, щоб діти були захоплені і самим процесом підготовки, і перебігом свята. Вони дізнаються про історію свята, його значення, багато працюють над сценічною мовою, інтонацією, пластикою та ін. Заключним етапом роботи театрального колективу є виступи з програмами до Різдва, Масляної і Великодня на великих майданчиках Києва, у дитячих садках, будинках культури тощо.

Фрагмент заняття, присвяченого організації простору храму

– Діти, ми з вами знаходимося у храмі. Увесь його простір, де перебувають віряни, називається кораблем (корабель нашого спасіння в морі житейському). У храмі кожна деталь має дуже важливе значення. Православні храми діляться на три частини: вівтар, церкву і притвор. У **вівтарі** відбуваються священні дії, і тому, за правилами Святих Отців, мирянам входити туди заборонено. Друга частина храму – **церква** – призначена для людей. Третя частина – **притвор**, призначений для людей, які тільки готуються до Святого Хрещення, а також для тих, хто кається у гріхах.

● **Завдання.** Під час літургії зверніть увагу на те, що розміщено в притворі храму.

Найголовніша частина храму – вівтар, усередині якого знаходиться престол, чотирикутна форма йому надається для того, аби показати, що він відкритий до всіх чотирьох сторін світу. Престол накривається полотном, що символізує плащаницю, якою було обвито Тіло Спасителя. Ще престол знаменує і місце Слави Господньої, тому зовнішнє убрання для нього – **індітія** – має бути світлим. У східній частині вівтаря майже всіх храмів ставиться семисвічник. Це нам нагадує про сім Дарів Святого Духа.

Сам храм – це найбільша частина споруди, яка призначена для вірян. Між вівтарем і самим храмом знаходиться іконостас, що розділяє ці частини. На ньому розміщені ікони. У центрі іконостаса розташовані двостулкові двері, які мають назву **Царські Врата**.

– Діти, розгляньте внутрішнє оздоблення храму. Скажіть, які кольори переважають у ньому? Так, золотисті й срібні. Золото і срібло у храмі – це не ознака багатства й розкоші, це необхідна символіка божественного світла, знак присутності Бога, який навколо нас.

Розгляньте й інші кольори, які теж найчастіше зустрічаються в церковному начинні, одязі священників, оздобленні стін. Символіка трьох основних кольорів –

червоного, синього і зеленого – у церковному мистецтві: червоний знаменує духовнопрестольний світ, синій – янгольський престол, а зелений – це колір, що означає присутність Святого Духа, яким створено наш світ. Тому на свято Святої Трійці (П'ятидесятницю), наприклад, священики вдягають зелені ризи, а храми заповнюються свіжою зеленню. У народі цей день називають «Зелені свята» (фрагмент відеозапису служби на свято Святої Трійці).

● **Завдання.** Уважно розгляньте елементи оздоблення храму й опишіть їх. Роздивіться іконостас і спробуйте відповісти, які ікони розміщені з правого, а які – з лівого боку Царських Врат. Що вам нагадують орнаменти у храмі й де вони розміщені?

Що нам треба знати про храм. Перші церкви будували продовгуватими, як кораблі. Це символізує думку: як корабель під керівництвом доброго капітана доправляє людину через бурхливе море в тиху пристань, так і Церква, якою править Христос, рятує людину від потоплення в глибині гріхів і приводить її в Царство Небесне, де немає скорботи.

З IV ст. храми набували форми восьмикутника чи кола і нагадували вірянам, що Церква Христова, як зірка, сяє в цьому світі й буде існувати вічно, бо коло символізує вічність. Також храми зводили у формі хреста, нагадуючи людям, що вони одержали спасіння муками Сина Божого.

Цікаво, що всі споруди завершувалися колись і завершуються тепер куполом, який підноситься над головами віруючих, нагадуючи їм про небо, куди повинні спрямовуватися всі їхні думки й бажання. А ще храми зводяться на підвищених місцевостях, щоб своїм виглядом будити в нас високі почуття небесні. Але хоч якої форми був храм, вівтарем своїм він неодмінно звернений на схід.

● **Практичні завдання.** Ми відвідували під час екскурсій по Святих місцях багато храмів і монастирів. Пригадайте, в яких храмах ви побували. Спробуйте описати їхній зовнішній вигляд. Які форми лежать в основі будівель цих храмів? Що розміщено на вершині купола і яке має значення? Чому вівтар має бути звернений на схід?

Намалюйте храм, який ви бачите кожної неділі.

Фрагмент заняття «Таємниці іконопису»

Іконопис – це не просто стиль живопису, творчий напрямок чи спосіб заробітку – це, насамперед, вид служіння Церкві Христовій. Це шлях, що дається не всім, і не всім під силу його пройти. Це таємниця, що не відкривається повною мірою мирянину чи навіть генію живопису: іконопису потрібно присвятити себе

цілковито. В іконі все: мова ліній, фарб, символів православного богослов'я – не випадкові чи надумані. Це щире виконання Святого Письма і втілення невидимого Первообразу, де вся правда Божою милістю відкрита, як абетка, як натхнення для молитви і благочестя, очам тих, хто молиться.

Ікона самою своєю живою присутністю і своєю формою, змістом та стилем свідчить про перевтілення людського життя, коли до нього торкається Божа милість. Лінії перспективи в іконі сходяться аж за глядачем, таким чином, разом із стилізовано зображеними персонами він стає ніби «співучасником подій», представлених в іконі, змінюється і відновлюється у світі святої любові, маючи можливість усвідомити роль усього створеного з погляду вічності.

Культ ікон офіційно був прийнятий на сьомому Вселенському соборі 787 р. у м. Нікеї. Ікона (у перекладі з грецької – зображення, образ) у християнстві (православ'я, католицизм) – живописне, мозаїчне або рельєфне зображення святих, якому надають священного характеру. За християнською легендою, першим іконописцем вважається євангеліст Лука. Ще при житті Діви Марії, матері Христа, Лука відобразив її образ. Побачивши своє зображення, Богоматір промовила: «Нехай буде з ним благодать Сина мого і моя». Відтоді ці слова згадувалися завжди, коли люди приходили поклонитися образу Богоматері.

Діти мають зрозуміти, що Церква відкриває перед людиною браму вічності, що початок і кінець церковного року обрамлені Богородичними святами (Різдво Пресвятої Богородиці та Успіння), а сама Оранта символізує Церкву як єдине Тіло Христове. Відтак коло церковних «дванадцятих свят» розкриває щороку суть і смисл церковного вчення, а богослужіння та догматика ікони допомагають це вчення зрозуміти. «Бог став людиною, щоб людина стала Богом», вийшла зі смертного кола і доєдналася до простору вічності. Жити в цьому духовному просторі навчають ікони, які є «вікном» у невидимий світ, істинним зображенням людської душі та «Святим Письмом для неписьменних» (св. Григорій Богослов). Святі Отці весь світ сприймали як нерукотворну Божу ікону. Апостол Павло називає Ісуса Христа Сина Божого «іконою Бога невидимого». За визначенням преп. Максима Ісповідника, Церква – ікона преображеного космосу; єпископ (священик) – ікона Христа. Навчаючись цим основам церковних знань, діти починають сприймати довколишній світ, відчувати свою відповідальність за перебування в ньому та покликання до духовного зростання.

Для глибшого розуміння витоків та основних тенденцій розвитку православного іконопису з погляду мистецтвознавства, автор статті пропонує використати на занятті наступні матеріали.

Разом із будівництвом храмів розвивався й іконопис — вид культового станкового живопису. Ікона як художній елемент займає головне місце в інтер'єрі культової споруди. Ікони становлять органічне ціле з храмом і підпорядковані його архітектурі. У храмах ікони розташовувалися над переддвірною огорожею, що пізніше перетворилася на іконостас. Перші ікони були привезені на Русь з Візантії та Болгарії, а в кінці XI ст. з'явилися власні. Мистецтво іконопису має свої особливості, що відрізняє його від монументальних розписів. В іконі обмежений простір, який вимагав зосередження на створенні психологічного образу, знаходженні найвиразніших композицій та колористичних рішень. Творів давньоруського іконопису збереглося дуже мало.

В інтер'єрі храму іконам відводилось особливе місце: вони були настінними або настовпними, вміщувались у кіотах (спеціальних великих коробах, які ставили чи підвішували в храмах) або на переддвірній огорожі. Одні ікони призначалися для іконостаса, інші — для нижніх частин колон і стін, треті — для тимчасового розміщення в центрі храму (на підставці-аналогі) у визначені святкові дні. Розміри ікон, їхня тематика обумовлені культовою функцією.

Виготовляли ікони і для осель — це домові обрядові ікони, їх в українській хаті називали образами й поміщали зазвичай на покуті, у сакральному кутку світлиці, часто під незгасаючою лампадкою, обвивали вишитими рушниками. Образ є оприявленням Духу в домі.

Домові ікони, як правило, меншого розміри, ніж іконостасні й кіотні. Аналогічні ікони за сюжетами і розмірами найчастіше подібні до домових. Більшість ікон, що зберігаються в музеях, походять із храмових іконостасів.

Іконопис — основний вид станкового давньоруського живопису. До Київської Русі ікони спочатку привозили з Візантії. Найвідоміша серед них ікона «Богородиці — Елеуса», (згодом одержала назву «Володимирської Божої Матері»), яка була привезена з Візантії до Вишгорода в кінці XI — на початку XII ст. та вивезена звідти Андрієм Боголюбським спершу до Володимира-Суздальського, а потім до Москви (зберігається в Третьяковській галереї).

З середини XI ст. почали працювати руські художники, які були учнями візантійських майстрів, а з

кінця XI ст. вони творили вже самостійно. Наприкінці XI ст. склалася Київська школа іконопису. Видатним іконописцем та засновником цієї школи був чернець Києво-Печерського монастиря Алімпій Печерський. З часів Київської Русі дійшло до нас ім'я майстра Григорія, який теж був чернець Києво-Печерського монастиря.

Ряд дослідників пов'язують з Київською художньою школою такі ікони: «Ярославська Оранта» (XII ст.), «Устюзьке Благовіщення» (XII ст.), «Дмитрій Солунський» (XII ст.) і композицію «Свенської (або Печерської) Богоматері» (XIII ст.). Образи, втілені в іконах, вважалися взірцем моральної чистоти й одухотвореності.

Ікона складається з чотирьох-п'яти шарів, розташованих у наступному порядку: основа, ґрунт, фарбовий шар, захисний шар. Ікона може мати оклад з металу чи інших матеріалів. Перший шар — основа; найчастіше це дерев'яна дошка з наклеєною на неї тканиною, так званою паволокою. Іноді дошка буває без паволоки. Другий шар — ґрунт. Для нього переважно використовували жовткову темперу, в іконопису ґрунт завжди білий. Такий вид ґрунту називається левкасом. Третій шар — фарбовий. Він утворюється різними фарбами, послідовно нанесеними на ґрунт для створення зображення. Четвертий — захисний (чи покривний) шар з оліфи й олійного лаку. Зрідка для захисного шару використовували білок курячого яйця (на білоруських і українських іконах). Сьогодні використовують також смоляні лаки.

За давньою іконописною термінологією права частина зображення вважалася «лівою» і, навпаки, ліва частина зображення — «правою». Український іконопис своїм корінням сягає візантійської традиції, зберігаючи усталені іконографічні типи сюжетів та композицій, техніку й пов'язану з нею термінологію.

У процесі виховання просвітленої «внутрішньої людини», саме ікона стає книгою для народу. Вона має свої засоби зображення: внутрішній стан передається через очі, вуста, жести рук. В іконі поєднується радість «піднесення» і скорбота, аскетизм.

● **Завдання.** Що ви розумієте під словом «ікона»? Хто писав ікони для храмів? Які ікони, присвячені образу Пресвятої Богородиці, ви бачили в храмі? Що ви відчуваєте, споглядаючи ікони?

ЛІТЕРАТУРА

1. Дроздовський О. М. Християнські цінності в освіті і вихованні. — Біла Церква, 2003.

2. Куломзина С. Наша Церква и наши дети. — К. : Києво-Печерская лавра, 2003.